

עץ החיים ועץ הדעת

חלק שני

הרב שבתאי סבתו, ראש הישיבה

הניסיון והכישלון

למדנו לדעת כי "עץ הדעת" היה עץ ניסיוני, בו בחן הקב"ה את אדם הראשון. מטרת הניסיון היתה, להעניק לו חיים נצחיים בזכות ולא בחסד. אילו היה אדם הראשון שומע לקול הצו האלוקי ונמנע מאכילת פירות "עץ הדעת" על אף פיתויו של הנחש, היה מתרומם לחיי נצח.

נמצאנו למדים, שלפני ניסיון עץ הדעת, היה אדם הראשון שלם בדעתו בבחירה בין טוב לרע, וזהו צלם אלוקים שה' העניק לו. כל מה שהיה חסר לו בזכות ולא בחסד, היה הצדקת קיומו הנצחי, וזאת באמצעות שמיעה בקול ה' ואי אכילה מ"עץ הדעת".

כל הדברים האלה הם היפוכם הגמור של דברי הנחש, שאמר לאשה, שדווקא אכילה מן העץ, היא היא שתעניק להם כח הבחנה בין טוב לרע כאלוקים.

משנכנעו אדם וחווה לעצת הנחש ונכשלו במבחן שהוצב בפניהם, איבדו את החיים הנצחיים וגורשו מגן עדן.

במאמר זה, נדון בשאלה, כיצד הצליח הנחש להסית ולהדיח את חווה לטעום מפירותיו של העץ האסור.

האמת האלוקית

כשנתבונן בפסוקי הרקע לחטא האכילה מעץ הדעת ונדייק בכל מלה, נכיר את האמת האלוקית מול תעותיו של הנחש.

"וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֹחַמָד לְמִרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֶן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע" (בראשית ב, ט).

נעיר כאן שתי הערות:

1. הכתוב מציין כי **כל העצים** בגן עדן היו גם נחמדים למראה וגם טובים למאכל, כולל עץ החיים וכולל עץ הדעת.
2. המילים "עץ החיים בתוך הגן" מעידות, שהעץ המרכזי בגן, הוא דווקא "עץ החיים", ולא עץ הדעת.

נמשיך ונדייק ונעיר הערה שלישית:

- "וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחָהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעַבְדָּהּ וּלְשִׂמְרָהּ" (בראשית ב, טו).
3. כלומר, אדם הראשון **שהה מחוץ לגן**, ומשם, ה' לקח אותו והניחו בתוך הגן. חשוב לזכור את שלושת ההערות האלו, כדי שנוכל להבין מאוחר יותר, כיצד סטתה חוה בדיבורה מן האמת המדויקת והברורה, ומדוע סטייתה הובילה כמעט בהכרח לכישלונה.

הצו האלוקי

כעת נלמד בעיון ובדקדוק, את הצו האלוקי.

"וַיִּצְוֶה ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר: מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל, וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ, כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב, טז-יז).

גם כאן נעיר שלוש הערות:

1. יש לשים לב, כי **החלק הראשון** של הצו מכיל דווקא את ההיתר, והוא: "מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל". רק בחלקו השני של הצו, מופיע האיסור. כלומר, בתחילת דבריו מרשה אלוקים ואף מעורר את האדם לאכול מכל עצי הגן.
2. גם כשהוזכר האיסור, **לא העלים** ה' מן האדם את טיבו של העץ, ואת שמו: "עץ הדעת טוב ורע".
3. העונש מודגש במלוא חומרתו, וכפירוש הרמב"ן, שביום שיאכל ממנו יהיה בן מוות, כלומר מחויב מיתה. או במילים אחרות, תישלל ממנו הזכות לחיי נצח.

הנקודות האלה באות להדגיש את הרצון האלוקי **להטיב** לאדם מתוך ישרות וכנות. החל מהעמדת גן עדן לשירות האדם, ועד לגילוי כל האמת על טיבו של עץ הדעת, והעונש הצפוי לעובר על האיסור.

כל שש ההערות האלו שהוזכרו לעיל, הינן קריטיות ומכריעות, ששינוגן וזיכרוןן

היו מונעים מאדם וחווה את נפילתם וגירושם. המכנה המשותף לכל שש ההערות האלו, הוא, **שה' רוצה באמת בטובתו של האדם** ועושה הכל כדי לרוממו ולשכללו.

הופעת הנחש

הנחש מופיע באמירה מיתממת, שמטרתה הסופית היא, להוליך שולל את האשה בדברי כזב ושקר.

“... וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה: אֵף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן” (בראשית

ג, א).

הנחש שואל בהיתממות ובערמה: האם גם זה גזר עליכם אלוקים, שלא תאכלו **כלום מכל** עצי גן עדן?

בשאלה התמימה הזו מוטמן מוקש:

משמעות דברי הנחש היא: האם עד כדי כך ה' **רוצה ברעתכם** שאסר עליכם לאכול **מכל** עצי הגן?

למעשה, הנחש קובע נקודת מוצא שלילית למצוות ה'. לדידו הכל נובע מתוך רצון אלוקי להקטין ולגמד את האדם ולדרוש את רעתו. זאת כאמור, בניגוד מוחלט לפסוקי המבוא, כפי שהדגשנו לעיל.

השאלה הזאת מקוממת את האשה. אמנם לכאורה היא מתקנת את דברי הנחש, אך מבלי משים היא נופלת בפח שטמן לה.

הסטיה החמורה

“וַיֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ הַגֶּן נֹאכַל” (בראשית ג, ב).

כלומר דבריה אינם נכונים. אדרבה, ה' התייר לנו לאכול מפירות עצי הגן.

“וּמִפְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֶּן, אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ פֶּן

תָּמְתוּן” (בראשית ג, ג).

בקטע זה, חטאה חוה בשלוש נקודות. גם סילפה, גם הוסיפה וגם השמיטה מן הצו המקורי:

1. **סילפה** - חוה אמרה: “וּמִפְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֶּן...”. ראינו לעיל, שדווקא

“**עץ החיים**” היה בתוך הגן, כלומר במרכזו ולא עץ הדעת. והרי מעץ החיים לא נאסר עליהם לאכול קודם החטא.

זאת ועוד, חוה אמרה "פֶּן תִּמְתּוֹן". כלומר לא עונש, אלא כנראה העץ הוא מקולקל ולא מתאים לאכילה, והאוכל ממנו עלול להינזק ולמות. כלומר, ה' דואג לנו שלא נִיפְגַע.

זה סילוף. בצו המקורי הזכר המוות כעונש מאת ה' מי שיאכל מפרי העץ, ולא כהבעת חשש מנזקו האפשרי של הפרי המקולקל.

2. **השמיטה** - היא לא הזכירה שהעץ האסור הוא עץ הדעת, דבר שנאמר להם במפורש. היא רק אמרה: "הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֵּן".

3. **הוסיפה** - היא הוסיפה במפורש איסור נגיעה בעץ, דבר שלא נאמר להם כלל.

מסית ומדיח

מגמת הנחש היתה להוכיח לאשה, כי הצו האלוקי הוא לרעתה ולא לטובתה. ולא זו בלבד, הנחש טוען, כי אלוקי עולם מגן על עצמו כביכול מפני יציר כפיו שהוא האדם, המסוגל להגיע לגובה אין סופי. ה' כביכול מקטין בכוונה את ממדי האדם ומעכב את התפתחותו.

"וַיֹּאמֶר הַנְּחָשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תִּמְתּוֹן, כִּי יָדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶּם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע" (בראשית ג, ד-ה).

ראשית, אין חשש שתמותו מאכילת פרי העץ. העץ הזה הוא איננו מקולקל ואין בו רעל. אדרבה, הוא המובחר שבעצי גן עדן ושמו "עץ הדעת", הוא המרכז והוא הכל. ואם נאסר עליכם לאכול ממנו, מה ערך יש לכל עצי השוליים האחרים, שהם כאין וכאפס לעומתו? הנחש מוסיף ורומז: הרי זו היתה כוונתי בתחילת דברי, שלא הובנו כראוי. כוונתי היתה, שאיסור האכילה מן העץ האיכותי הזה, כמוהו כאיסור אכילה מכל עצי הגן. זו היתה כוונתי באמרי, שנאסרו עליכם כל עצי הגן. הביטוי הזה הוא בסגנון דברי המן אל קרוביו:

"וְכָל זֶה אֵינְנוּ שׂוֹהֵ לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אָנִי רֹאֶה אֶת מַרְדְּכֵי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמְּלָךְ נְיוֹשֵׁב וְלֹא קָם וְלֹא מִשְׁתַּחוּוָה לְכַבּוּדִי" (אסתר ה, יג).

כל הכבוד והעושר שיש לי הוא חסר ערך מול העיקר. גם כאן, כל העצים האלו שבגן הם חסרי ערך לעומת העץ המרכזי הזה.

כנראה, מוסיף הנחש, שאתם מסוגלים להגיע רחוק מאד דרך העץ הזה ואפילו להיות כאלוקים בעצמו, ותהיו יודעי טוב ורע.

אלו הם דברי חנופה וחלקלקות, המגבירים את הגירוי לטעימה מן העץ האסור.

נקודות אחיזה

אנו נראה, כיצד הסטיות החמורות בתשובתה של חוה, הכשירו את הקרקע לכל דברי ההסתה של הנחש, ובלעדיהם לא היתה לנחש כל נקודת אחיזה:

א. הנחש מנצל את העובדה שהאשה השמיטה את המידע שהעץ הזה נקרא "עץ הדעת", וכביכול הנחש הוא זה שמחדש לה את המידע הקריטי. זאת, בעוד שהאמת המוכחת לעיל היא, כי ה' הודיע להם במפורש, כי העץ האסור הוא "עץ הדעת" ולא העלים זאת מהם.

ב. האשה סברה בדמיונה, כי העץ הוא קלוקל ולכן הבינה שאסור גם לנגוע בו, כדי לא להדבק בזיהום שיש בו. זה איננו נכון! ראינו בהערות המקדימות, שכל העצים שהיו בגן היו נחמדים למראה וטובים למאכל, כולל עץ הדעת ועץ החיים. גם את הטעות הזו ניצל הנחש ברוב ערמתו, ושלח אותה לבדוק את העץ ולהיווכח כי הוא עץ נהדר. מכאן שהאזהרה האלוקית "כִּי בְּיוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" - היא אזהרה מפני עונש ולא חשש לנזק מיתה: כתוצאה מקלקולו של הפרי. ואם זה עונש אלוקי, מי הוא זה שיעז לומר: "לא מות תמתון?"

ג. האשה הציגה בטעות את עץ הדעת כמרכזו של הגן (ולא את עץ החיים, כפי שראינו לעיל). ואכן הנחש ניצל זאת, והטעים כי מרכזיותו מעידה על היותו פסגת עצי הגן.

ד. זו היתה הטעיה מכוונת. ראינו בהקדמה למאמר, שמטרת הניסיון בעץ הדעת היתה חיי נצח. מכאן, שעץ החיים הוא העץ המרכזי.

הגילוי כביכול

"וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאֲכָל

וְכִי תֵאָדָה הוּא לְעֵינַיִם

וְנִחְמָד הָעֵץ לְהִשְׂכִּיל" (בראשית ג, ו).

לפי מה שסברה האשה בטעות, כי עץ הדעת הוא קלוקל, היא התפלאה מאד לגלות כי היא טעתה וכביכול הנחש צדק. אין העץ קלוקל ולא נגוע, אדרבה הוא

תפארת עצי הגן. הייתכן כי אלוקים העלים ממנה את האמת? אם כך לשם מה? האם באמת זו הזדמנות חד פעמית שנקרתה בדרכה להיות כאלוקים? או אולי ההיפך הוא הנכון?

האמת היא, שהקב"ה גילה להם את האמת והציג בפניהם את הכל, מפני שהוא דורש את טובתם ולא את רעתם. אילו רצה למנוע מהם להתפתח, היה משאיר את האדם מחוץ לגן עדן, כפי שהיה בזמן היווצרותו! לשם מה לקחו והכניסו ברוב כבוד ויקר לגן עדן?

דרך אגב, זו הסיבה שהנחש פנה אל האשה ולא אל האדם. האשה נוצרה בגן עדן, ולא ידעה שאדם הראשון היה מחוץ לגן וה' לקחו והכניסו, היא חשבה ששניהם נוצרו בתוך גן עדן.

ועוד, מדוע התיר להם לאכול מעץ החיים, כאשר במפורש הוא הוא מרכזו של גן עדן? מכאן אנו למדים, שחיי נצח וחיי עולם הם המתנה הנפלאה שביקש הקב"ה לתת ליציר כפיו, שהוא האדם. אך כדי שיזכה בזכות ולא בחסד, היה עליו לעבור ניסיון של אי אכילה מ"עץ הדעת", ושמיעה מוחלטת בקול ה' ולא בקול של יצור נברא.

מטרת התורה והמצוה

את המטרה במצוות התורה, מגלה משה רבנו:

"וַיִּצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּינוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה" (דברים ו, כד).

מה אנחנו רואים בפסוק הזה? שהמצוות שנצטוונו הם למטרת טוב (עץ הדעת טוב) ולמטרת חיים (עץ החיים).

גישה זו, היא העומדת ביסוד התורה כולה וביסוד הציווי לאדם הראשון. היא באה לידי ביטוי ביצירת גן עדן ובפתיחת שעריו לפני אדם הראשון, בניסיעת עץ החיים ובאזהרה מפני עץ הדעת, ומעל לכל, בבריאת אשה, שתהיה עזר כנגדו.

הקב"ה נטע באדם את צלמו ודמותו ולא מנע ממנו כל טובה וברכה. אדרבה, הוא ביקש להעניק לו חיי עולם בזכות ולא בחסד, ולכן העמיד אותו בניסיון עץ הדעת. מכאן, שהמחשבה כאילו המצוות נועדו להגביל את האדם, היא העומדת ביסוד פיתוי הנחש, ואין בה שמץ של אמת.

בְּשׁוּלֵי הַמַּאמֵר

אחד הניסיונות הקשים שה' אמור להעמיד בפני עם ישראל, הוא ניסיון נביא השקר. נביא השקר מסית לעבודה זרה, והמופתים שהוא מביא להוכחת דבריו, אכן מתקיימים. ענין זה מפליא מאד, מדוע ה' עוזר לו להגשים את הבטחותיו ומופתיו?

את התשובה מספק משה רבנו בעצמו:

”...כִּי מִנְסָה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם, לְדַעַת הִישָׁכֶם אֱהָבִים אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם” (דברים יג, ד).

זהו מבחן לאהבת ה'. כאשר אוהבים את ה' ולא רק יראים ממנו, אז לא מוכנים לקבל רעיון של עבודה זרה, גם אם הוא ילווה באין סוף מופתים.

גם כאן, בניסיון עץ הדעת, יש דבר מאד מוזר. איך ייתכן שיעמוד בעל חיים כנחש, וידבר כאחד האדם, בשכל, בתבונה ובערמה? האם יש עוד יצור שה' חנן אותו בצלם אלוקים?

התשובה היא זו: בדיוק כשם שה' נותן כח לנביא השקר ליצר אותות ומופתים מדהימים, בכדי לבחון את אהבת בני ישראל לה', כך ה' נתן כח בנחש לעמוד ולדבר בערמה ובתבונה כדי לבחון את האדם באהבתו את ה'. אם הוא אוהב את ה', עליו לדחות בשתי ידיים את דבריו של הנחש, יהיו מופלאים ככל שיהיו. ולא סתם אהבה, אלא אהבה בכל לב ונפש - הרי בכל זאת, ה' ברא את האדם, נתן לו חיים ואור, חכמה ובינה ודעת. נתן לו את כל עצי הגן והשליטו על כל עולמו. ומה עשה הנחש למען האדם חוץ מלעמוד ולפטט דברי הסתה וחנופה? מאומה! האם ימיר האדם את אהבתו לה' במליצות נבובות של מסית ומדיח? זהו המבחן העליון ליראי ה' ולחושבי שמו.